

İLKÖĞRETİM İKİNCİ KADEME (ORTAOKUL) DERS PROGRAMLARINDA YATAY VE DİKEY İLİŞKİ

Yard. Doç. Dr. Ali TEMEL (*)

I - GİRİŞ

Eğitim programı yatay ve dikey bakımdan kaynaşık olursa, öğrenme yaşantısı; 1) Kendinden önce gelene dayalı ve daha sonra gelene hazırlayıcı, 2) Yandaşı olan diğer yaşantılarla ilişkisi bakımından da daha anlamlı olur. İçeriğinde yer alan öğrenme yaşantıları birbirlerini pekiştirebilecek şekilde düzenlenmiş bir program etkili bir eğitim aracı haline gelebilir (Ertürk, 1975, s. 94-95). Kuşkusuz, öğrenme yaşantılarının birbirleriyle dayanışıklılığı çevre koşullarının birbirleriyle tutarlı olmasını da gerektirir.

Derslere göre düzenlenen bir programın geliştirilmesinde konular arasında bağıntı kurulur. Dersler Sosyal Bilgiler, Fen Bilgileri şeklinde gruplandırılır. Hatta Matematik, Fen konularını destekler. İçeriklerine göre bilimler bir tasnife tutulacak olsa alanlar arası dayanışma şöyle açıklanabilir. Biyoloji iyi bilinmeden, sosyoloji gelişemez. Biyoloji kimyaya, kimya fiziğe, fizik ise matematiğe dayandırılabilir. Alanlar arası farklılıklar daima kesin uçurumlar şeklinde görünmediği gibi ilişkilerde tam bir kaynaşma görülmeyebilir. Örneğin, müzik ve fizik tamamen ayrı alanlardır. Bunlar arasında bir kaynaşma hemen hemen olanaksız; fakat ilişki kurmak mümkündür. Çünkü akustik, fizikle ilişkilidir. Elektronik müzikte bir müzik türü olarak kabul edilebilir (Varış, 1978, s. 160-165).

Öğrenme yaşantılarının organizesi, program geliştirme etkinliklerinde önemli bir yer tutmaktadır. Amaçların gerçekleşmesi için öğrenme yaşantılarının belli yönlerden birbirleriyle ilişkili olması gerekir. Örneğin, ortaokul 1. sınıf milli coğrafya dersinde öğretilenlerle 2. sınıf milli coğrafya dersinde öğretilenlerin dikey ilgisi kurulabilir. Diğer yandan, 1.sınıf milli coğrafya ile milli tarih dersinin programının da belli noktalarda yatay bakımdan ilişkili olması gerekmektedir.

(*) Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

Gerek yatay, gerekse dikey ilişki açısından öğrenme yaşantılarının birbiriyle ilişkili olmaması, yaşantılar arasında çelişkiler ve kopukluklar yaratabilir. Bir memleketin tarihi ile başka bir memleketin coğrafyası, aynı anda okutulursa eğitimin zaman ve mekanda yakınlık ile öğrenim yaşantıları arasında kurulması gereken bağıntı zedelenir (Varış, 1978, s. 87; Kısakürek, 1983, s. 238).

İngilizceyi anlamada, batı dillerinden birinin bilinmiş olması ya da okunuyor olması kolaylık sağlar. Tarih öğrencisi coğrafya'dan iyi anladığı, coğrafi etmenlerle tarih olayları arasında bağıntı kurmayı bildiği takdirde ele aldığı materyeli daha iyi yorumlayabilir. Buluşlar ve şekiller konusu, iklim, akarsular, göller, arazinin topografyası bilinirse daha iyi anlaşılabilir. Sosyal ve ekonomik problemlerin de bunlarla ilişkisine bakılabilir. Kısaca, diller, ekonomi, sosyoloji, tarih, siyasal bilimlerle fizik, kimya, biyoloji alanlarına giren konular arasında bağıntılar kurulabilir. Öğretim alanlarına bakılmaksızın bu bilgilerin bir araya getirilmesi problemlerin çözümünü kolaylaştırabilir. Bu da eğitim programlarının içeriğinde yatay ve dikey ilişkilerin kurulmasıyla başka bir ifadeyle öğrenme yaşantılarının yatay ve dikey şekilde organize edilmesiyle mümkündür. Kuşkusuz, burada öğretmene büyük görev düşmektedir. Örneğin, tarih dersinin geçmişin kemiklerini eşelemekten ibaret mi, yoksa toplumların çevresine uyum sağlama çabalarının hikayesi mi olduğu büyük ölçüde öğretmene bağlanabilir. Tarihlerden, isimlerden ve savaşlardan oluşan tarih dersi yerine, bütün bunların coğrafya ve kültürle ilişkisinin kurulması tarihi, olayları yaşayan bir konu haline dönüştürebilir (Sorenson, 1968, s. 443).

İlköğretimdeki çocuk, somut mantık süreçlerine dayanır. Soyut kavramlarla karşılaştığında sezgiye yönelir. Ortaokul'da ise yavaş yavaş soyut ilişkileri de kavramaya başlar. Ders içeriklerinde çeşitli soyutluk seviyeleri, çocuğun hangi sınıfta hangi disiplini hangi soyutlukta alabileceğini gösterir. Lojik yönden alındığında disiplinlerin karmaşıklığına göre sırayla ele alınıp öğretilmesi düşünülebilir. Örneğin, fizik ve kimyanın basit kanunlarının kompleks biyoloji kanunlarından önce öğretilmesi gerekir. Psikolojik yönden düşünüldüğünde, biyolojinin kompleks kanunları, daha basit olmakla beraber günlük yaşama daha yakın olmaları nedeniyle, soyut olan fizik, kimya kanunlarından daha kolay öğrenilebilirler (Varış, 1978, s. 182).

Aynı kümeye giren dersler arasında öğrenmede geçiş % 20 civarındadır (Binbaşoğlu, 1991, s. 104). Matematik öğrenen kimsenin fiziği kolay öğrenmesi gibi. Derslerin konuları ve öğretim yöntemleri arasında ne kadar fazla benzerlik varsa, geçiş de o kadar olabilir. O halde, öğrenci öğrenme de geçiş beceresine sahip olmalı; bu beceri gerek bilişsel süreçlerin öğretimiyle, gerekse okulda gerçek yaşamdakine benzer durumlar yaratılarak öğrenciye kazandırılmalıdır.

İlköğretim birinci kademe (ilkokul)'nin gerek birinci devre, gerekse ikinci devre ders programlarında öğrenmede geçiş sağlayacak yatay ve dikey ilişki büyük ölçüde kurulmuştur. İkinci devre programlarında öğrenme yaşantılarının yatay ve dikey olarak organize edilip edilmediğini anlamak ise bu programın analizi ile mümkündür.

II - YÖNTEM

Bu bildirinin amacı, ilköğretim ikinci kademe (ortaokul) ders programlarında içeriğin öğrenmede geçiş sağlayabilecek nitelikte yatay ve dikey olarak organize olup olmadığını saptamaktır.

Yatay ve dikey ilişkiye bakılacak ders programları sosyal bilimler, matematik ve fen bilimleri ile sınırlandırılmıştır. Bu sınırlılık içinde şu sorulara cevap aranmıştır.

- 1) Milli Tarih I ile II ve Milli Tarih II ile İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük III'ün içeriğinde dikey ilişki var mı?
- 2) Milli Coğrafya I ile II'nin içeriğinde dikey ilişki var mı?
- 3) Milli Tarih I ile Milli Coğrafya I'in içeriğinde yatay ilişki var mı?
- 4) Milli Tarih II ile Milli Coğrafya II'nin içeriğinde yatay ilişki var mı?
- 5) Fen Bilgisi I ile II'nin, Fen Bilgisi II ile III'ün içeriğinde dikey ilişki var mı?
- 6) Matematik I ile II'nin, Matematik II ile III'ün içeriğinde dikey ilişki var mı?
- 7) Fen Bilgisi I ile Matematik I'in içeriğinde yatay ilişki var mı?
- 8) Fen Bilgisi II ile Matematik II'nin içeriğinde yatay ilişki var mı?
- 9) Fen Bilgisi III ile Matematik III'ün içeriğinde yatay ilişki var mı?

III - BULGULAR

Bu bölümde ilköğretim ikinci kademe (ortaokul) ders programlarının (MEB, 1988) yatay ve dikey ilişkisine bakılacaktır.

I - Milli Tarih ve İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Programlarında Dikey İlişki.

Milli Tarih I ile II ve Milli Tarih II ile İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük derslerinin içeriğine bakıldığında şunlar dikkati çekmektedir.

VI. Sınıfta üniteler; Tarih, Takvim, Çağ, Yüzyıl kavramları ile başlamakta;

- Anadolu'da eski medeniyetler,

- Ortaasya Türkler ve Göçler,

- İslam Tarihi,

- Türklerin İslamiyete geçişi ve ilk Türk İslam Devletleri,

- Türkiye Tarihi, Orta Asya ve Yakın Doğu'da Kurulan Diğer Türk Devletleri Konuları ile sona ermektedir.

VII. Sınıfta, Osmanlı Devleti kuruluşundan I. Dünya Savaşı sonuna kadar beş ünite olarak ele alınmaktadır.

VIII. Sınıfta "İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük, dersi; I. Dünya Savaşı, Osmanlıların savaşa girmesi, savaşın sona ermesi ve Osmanlı Devletinin durumu konuları ile başlamakta Atatürk ve Atatürk'ten sonraki dönem ele alınarak 1960 yılına kadar gelinmektedir.

Sonuç olarak, bazıları aynı çağı içeren aynı sınıf üniteleri ile farklı sınıflardaki bu derslerin içeriklerinde tarihi oluşum süreci içerisinde, uzaktan yakına doğru dikey ilişkinin olduğu söylenebilir.

2 - Milli Coğrafya I ve II Programında Dikey İlişki

Milli Coğrafya I ile II'nin içeriğine bakıldığında; VI. sınıfta temel kavramlar ve harita bilgisinden sonra, kıtalar ve okyanuslar, Asya ve Avrupa Kıtaları, Türkiyeye genel bakış ve Türkiye'nin ekonomik coğrafyası ele alınmaktadır.

VII. sınıfta, Türkiye'nin genel coğrafi bölgeleri ders yılını içerecek şekilde düzenlenmiştir. "Türkiye'nin ekonomik coğrafyası" ile Türkiye'nin stratejik durumu" son iki ünite olarak programda yerini almıştır.

Milli Coğrafya derslerinin içeriklerinin, dikey ilişki kurulabilecek şekilde düzenlendiği söylenebilir.

3 - Milli Tarih I ve Milli Coğrafya I Programlarında Yatay İlişki

VI. sınıf Milli Tarih ve Milli Coğrafyanın içeriklerine bakıldığında, iki derste de haritanın araç olarak kullanılması yatay ilişkiyi adeta zorunlu hale getirmektedir.

Milli Coğrafyada "Asya Kıtası" ünitesi, Milli Tarih dersinde "Orta Asya Türkleri ve Göçler, İslam Tarihi, Türklerin İslamiyeti Kabulü ve ilk Türk İslam Devletleri, Orta

Asya ve Yakın Doğuda Kurulan Türk Devletleri" üniteleri yer almaktadır. Türkiye'ye Genel Bakış ünitesi ile Türkiye Tarihi üniteleri arasında yatay ilişki kurulmuş görülmektedir. Milli Coğrafya'da "Avrupa Kıtası" ile Milli Tarih'te "Göçlerden sonra Avrupa'da Kurulan Türk Devletleri" ünitesi arasında yatay ilişki kurulabilir. Ne varki bu ünitelerin programlardaki yerleri farklı zamanlara rastlamaktadır. Burada iş öğretmene kalmaktadır.

4 - Milli Tarih II ile Milli Coğrafya II'nin içeriğinde Yatay İlişki

VII. sınıfta Milli Coğrafya "Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri", Milli Tarih "Osmanlı Tarihi" ünitelerini içermektedir. Milli Coğrafya'da bölgelere ek olarak "Türkiye'nin Ekonomik Coğrafyası" ve "Türkiye'nin Stratejik Durumu" üniteleri konulmuştur.

Türkiye Coğrafyası konuları ile Osmanlı Tarihi konuları arasında yatay geçiş sağlanabilir. Ancak Coğrafya da bölgeler ünitesine Karadeniz'le, Tarihte ise Osmanlı Devletinin kuruluşu ile başlanılmaktadır. Coğrafyanın ilk ünitesinin Marmara Bölgesi olması yatay geçişleri sağlama bakımından daha anlamlı olabilir. Ayrıca VII. sınıf Milli Coğrafya programında Karadeniz Bölgesi ile Atatürk'ün Samsun'a çıkışı, Marmara bölgesi ile Lozan anlaşmasının boğazlarla ilgili hükümleri, Ege bölgesi ile bu bölgede yapılan kurtuluş savaşları arasında ilişki kurulması istenilmektedir (MEB, 1988, s. 198). İlişki kurulmak istenilen tarih konuları VIII. sınıfta okutulmaktadır. Bu ilişkiyi kurabilmek için Coğrafya öğretmenin bir yıl önceden İnkılap Tarihi konularından bahsetmesi ya da iki dersin aynı yıl içinde okutulması gerekecektir. Önemli olan konular arasında bu ilişkiyi öğrencilerin kurabilmeleridir.

5 - Fen Bilgisi I ile II ve II ile III'ün Programlarında Dikey ilişki

Fen Bilgisi ders içeriklerindeki çeşitlilik sınıf ve sınıflar düzeyinde konular arası dikey ilişkiyi güçleştirmektedir. Aynı alana ait üniteler arasında ise sınıf ve sınıflar düzeyinde dikey ilişkinin olduğu söylenebilir. Ünitelerin üç yıllık dağılımına bakıldığında, içeriğin genelden özele doğru düzenlendiği görülür. Ayrıca VI. sınıftaki II. ünite (Dünyamız hakkında neler biliyoruz) ve III. Ünite (Dünyamızın güneş sistemi içindeki yeri); VII. sınıftaki V. üniteyle (Niçin çeşitli besinler almalıyız) VI. Ünite'nin (Vücudumuz nasıl çalışır) yerlerinin değiştirilerek işlenmesi dikey ilişkinin kurulmasını kolaylaştırabilir.

6 - Matematik I ile II ve II ile III'ün Programlarında Dikey İlişki

İlköğretim okulları VI., VII. ve VIII. sınıf Matematik derslerinin içeriklerine bakıldığında (Kocaoluk, 1991, s. 594), konuların sınıf ve sınıflar bakımından genel

olarak dikey ilişkiler dikkate alınarak kolaydan zora doğru düzenlendiği görülmektedir. Ancak, güçlük düzeyleri birbirine yakın bazı temel konuların sınıf ve sınıflar arası sıralanışından ileri-geri kaydırılmaları ve özellikle bazı fen bilgisi konuları ile aynı zamana getirilmeleri öğrenmeyi kolaylaştırılabilir. Bunu sağlamak için şunlar önerilebilir.

- * VII. sınıf programının sonunda yer alan "Matematik Sistemleri", "İstatistik ve Grafikler" konularına VI. Sınıfta ya da VII. Sınıfın öğretim yılı başında yer verilebilir.
- * VIII. Sınıf programının sonunda yer alan "Harfli ifadelerle işlemler ve Özellikle Vektörler" konularına, VII. Sınıfta ilk ünitelerden biri olarak yer verilmesinin ders açısından bir sakıncası yoktur. Bu düzenleme fen bilgisi konuları ile yatay ilişki kurulmasını da sağlayabilir.
- * Ölçüler konusu VI. sınıfta, temel kavramlarla başlayıp temel ölçüler, birimleri ve ilgili işlemler ayrıntılı olarak düzenlenmiş. Matematik konuları içinde dikey ilişkinin kurulabilmesi için, ölçüler konusunun öğretim yılı başında kolaydan zora, basitten karmaşığa doğru işlenecek şekilde düzenlenip yıl sonuna kadar aşamalı olarak işlenmesi gerekir. Aksi halde, Matematik dersi konuları içindeki dikey ilişki yerine, ölçüler konusunun kendi içinde dikey ilişkisinin söz edilebilir.
- * Ortaokul Matematik programında ağırlık ölçüleri konusunda yer alan ancak ilköğretim matematik programında bulunmayan "Kütle Ölçülmesi ve Birimleri" alt konusuna tekrar yer verilmesi "Fen Bilgisi" dersinin ilgili konularını verme bakımından yararlı olabilir.

7 - Fen Bilgisi I ve Matematik I Programlarında Yatay İlişki

Matematik ve Fen Bilgisi derslerinin verilmesinde önemli ölçüde yatay ilişki kurulmasına ihtiyaç görülmektedir. Bu ilişki daha çok Matematikte öğrenilenlerin Fen Bilgisinde kullanılması şeklindedir.

- * VI. Sınıf Fen Bilgisinin III, IV, V, ve VI Üniteleri aynı sınıf Matematik dersinin I. konusu "Kümeler"le yatay ilişki kurularak işlenebilir. Aynı zaman sürecinde bu konuların verilememesi öğrenmede geçişi güçleştirebilir.
- * Fen Bilgisi'nin ilk ünite konularından "Bilimde Ölçme ve Temel Birimler", Matematik dersinde VIII. bölümde ölçüler konusunda yer almaktadır. Matematikte ölçüler yıl içine dağıtılabılırsa "Fen Bilgisi" konuları ile geçiş

sağlanabilir. "Ölçme ve Temel Birimler" önce Fen Bilgisi dersinde sınırlı şekilde görüldükten sonra, aynı konu Matematik dersinde ele alınmış olacaktır.

- * Fen Bilgisinin III. Ünitesinde güneş ve gezegenlerin birbirlerine uzaklığı ile ilgili hesaplamalar, Matematik programının VIII. bölümünde ele alınan uzunluk ölçüleriyle yatay ilişki kurularak işlenebilir. Yine aynı ünite de güneş ve gezegenlerin kütleleri ve çapları gibi alt konuların, VI. sınıf matematik programının VI. Bölümünde yer alan "Daire ve Çember" konusuyla, VIII. sınıf V. Bölümünde yer alan "Hacimler" konusuyla yatay ilişki kurulabilir. Ancak konuların farklı derslerde, farklı zamanlarda bazan da farklı sınıflarda ele alınması öğrenmede geçişi oldukça güçleştirmektedir.

8 - Fen Bilgisi II ile Matematik II Programlarında Yatay İlişki

- * VII. Sınıf Fen Bilgisi'nin ilk ünite konularından; maddenin ağırlık ve kütesinin ölçülmesi, havanın ağırlığı ve basıncının ölçülmesi, ölçülerle ilgili temel birimler VI. Sınıf Matematik dersindeki "Ölçüler" ve VII. sınıf programı III. Bölümdeki "Denklemler" konularıyla ilgilidir. Yine Fen bilgisinin 1. ünitesinde verilmesi gereken kuvvet, kuvvetin yönü ve ölçülmesiyle ilgili işlemler, VIII. sınıf Matematik programının son konusu olan "Vektörler"le çok yakından ilintilidir. Ancak bu konuların işleniş zamanları arasında iki yıla yakın bir süre bulunmaktadır. Farklı derslerde yer alan aynı içerikteki konunun aynı sınıf ve aynı zaman diliminde verilecek şekilde düzenlenmesi gereklidir.
- * Fen Bilgisi II ve III'ün ünite konularıyla ilgili problemlerin çözümünde aynı sınıf matematik dersinin denklemler, oran ve orantı konuları ile VIII. Sınıf harfli ifadelerle denklemler konuları ilişkilidir. Burada iki ders arasında yatay ilişkinin önemli ölçüde kurulduğu söylenebilir.

9 - Fen Bilgisi III ile Matematik III Programlarında Yatay İlişki

Fen Bilgisi VIII. Sınıf programında yer alan "Enerji" konulu ünitelerin hepsinde ünite konuları ile ilgili problemlerin çözümü için VI., VII., VIII., sınıf Matematik konularının bir kısmını bilmek gerekmektedir. Buna rağmen, iki dersin ilgili konuları aynı zaman sürecinde verilmemektedir. Bu dersler de ilgili zümre öğretmenleri arasında yeterli işbirliği de yapılamamaktadır.

VI - SONUÇ VE ÖNERİLER

İlköğretim okulları ile ilkokul ve ortaokul programlarında uyum ve bütünlük sağlanabileceği (MEB, 1983, s. 34), böylece öğrencilerin üst öğrenime ve hayata daha iyi hazırlanabileceği düşünülmektedir. Ancak, programlar arasındaki kopukluklar bunun gerçekleşmesini güçleştirmektedir. O halde ilköğretim ikinci kademe programlarının içerikleri yeniden düzenlenmelidir. Bu düzenleme ile ilköğretim birinci ve ikinci devre programlarında uyum ve bütünlük sağlanabileceği gibi verim de artabilir.

Öğrencilerin karnelerinde genelde Fen Bilgisi ve Matematik derslerinin zayıf ya da notlarının düşük olması ve liselerde de bu durumun gözlenmesinde, öğretimde ilgili derslerin konularında gerekli bağlantının kurulamamasının rolü var mıdır? Araştırmacılar bu soruya cevap aramalıdır.

KAYNAKÇA

- Binbaşıoğlu, Cavit. **Öğrenme Psikolojisi** Ankara: Kadioğlu Matbaası, 1991.
- Ertürk, Selahattin. **Eğitimde Program Geliştirme**. Ankara: Yelkentepe Yayınları, 1975.
- Kısakürek, M. Ali. "Eğitim Programlarının Hazırlanması ve Geliştirilmesi", A. Ü. **Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları Ankara: 1983. Cilt: 16, Sayı: 1.
- Kocaoluk, M. Şükrü ve Fatma Kocaoluk. "İlköğretim Matematik Programı" **İlkokul Programı** Tarsus: Kocaoluk Yayınları, 1991.
- MEB-Ortaokul Programı, Ankara: MEB Yayınları 1988.
- , İlköğretim Okulu Kılavuzu, Ankara: MEB Yayınları No: 255, 1983.
- Sorenson, Herbert. **Eğitim Psikolojisi** (Çev: Gültekin Yazgan) İstanbul: MEB Basımevi, 1968.
- Variş, Fatma. **Program Geliştirme**. Ankara: A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayını No: 75, 197